Gruelos

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' december 2003, 23e jaargang nr. 4

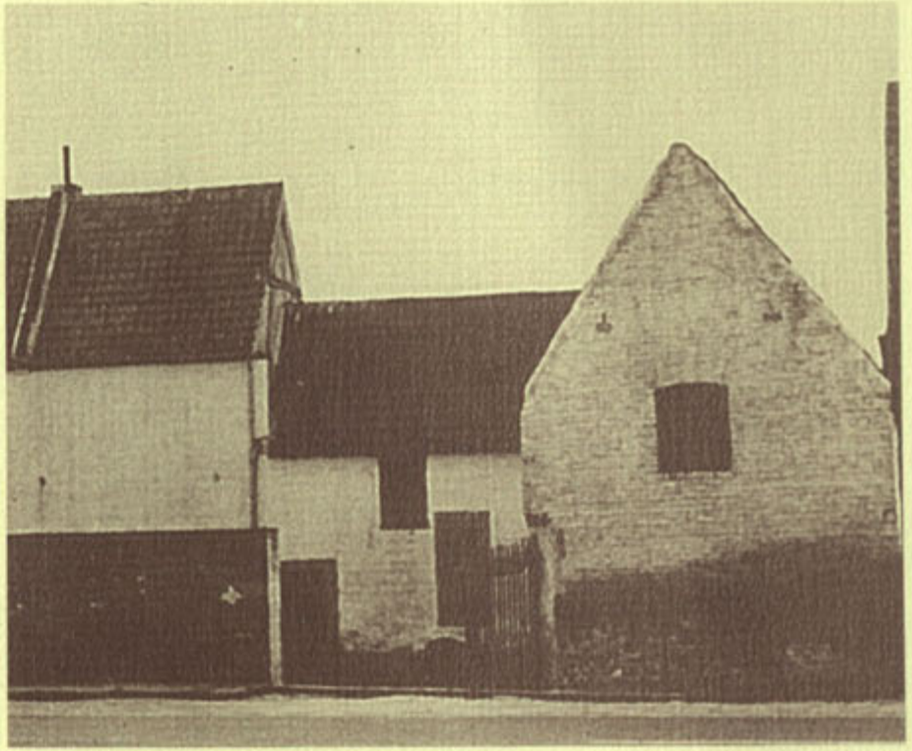

gruelles

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' december 2003, 23e jaargang nr.4

In Memoriam

In het afgelopen jaar heeft Grueles afscheid moeten nemen van de volgende medewerkers. Wij herdenken hen met genegenheid en grote dankbaarheid.

Mieke Huveners-van de Weerdt
sectie Foto

Bèr Jaspars
secties Foto en Streekmuseum

Wil Schiepers
sectie Streekmuseum

Bij de voorpagina.
± 1960. Oudste gedeelte van de voormalige Antoniushoeve.
Titelpagina: Foto genomen vanaf dezelfde plaats:
2003. Huis van Wallie van de Weerdt, Rijksweg 162-a.

Voorwoord redactie

2003 was me het jaartje wel. Ik heb het aangekondigd als een saai jaar, waar we zelf maar iets moois van moesten maken.
Doet het jaar dat zelf!
Priemjaar, maansverduisteringen, zonsverduistering, superMars, de polen op kantelen, en een paar weerrecords waar je U tegen moet zeggen. Bovendien is voor het eerst in de geschiedenis der mens-, dier- en dingheid het geluid opgenomen en weergegeven van uitbarstingen (protuberansen) op de zon. Zelf gehoord op Radio 2.
Niet te geloven!
Was de warmste zomer ooit, op 0,1 graad na gemist, het absolute record aan warme dagen (20 graden) is eind september overtuigend gehaald. Kwamen er in oktober nog een paar records bij: de vroegste eerste sneeuw sinds 100 jaar (24 oktober), evenaring van het kouderecord uit 1931 (- 8,5 graden), en het absolute record aan vorstdagen (13) in oktober. Deze hoogte- en diepterecords hebben onze weersvoorspellers (weersverwachtingsdeskundigen) keurig voor ons bijgehouden.
Er is hun allen echter één record ontgaan, en dat is een snelheidsrecord: nog nooit is een warmterecord binnen drie weken gevolgd door een kouderecord!
En laat niemand uit "die goeie (k)ouwe tijd" meer zeggen dat hij het vroeger wel eens bonter heeft meegemaakt.

Over De langen Hos (alias Harie van de Weerdt) gaat het volgende verhaal. Van een waarzegster had hij gehoord dat hem de volgende dag een ongeluk zou overkomen. Hij dacht diep na en besloot de volgende dag niet uit zijn bed te komen. Dat leverde de minste kans op ongelukken op. In bed liggend, moest hij plotseling zijn neus snuiten, maar hij had geen zakdoek bij de hand. Hij wilde niet opstaan om er een te halen want dan zou het ongeluk hem toch nog kunnen treffen. Hij snoot zijn neus tussen zijn duim en wijsvinger, sloeg zijn hand naar beneden … op de rand van het bed … en brak zijn wijsvinger.

Zaolige Kiësmes en Zaolig Nejaor

Alias Piet van Caldenborgh

Dialect

D'n haos (platte kaal)

D'n däog vuur de oëpening van de jach,
kömp bié bekker Peter, ién de naach,
gaans van sjtriëk, zelfs blèik langs de naos,
'ne joûnge, dikke, bangen haos.

"Hélp mich Peter", vreug hër aon de bekker,
't zit mêt mich gaaroét neet lekker,
m'n daog ién de Sjêchelder en 't Riékelder Véld,
zién, bénkelik, vanaof hûi geteld.
Ich verkier es bies ién d'n hoegste noed,
es ich éffe pech heb, been ich muerge doed.

Knién, petrys, haos, fezaant,
mäoke ze muerge botweg van kaant.
Oe ich oüch ren loüpe jègers roond,
en ater m'n koont 'nne vaalsen hoond.

Ich daach, zits te ién noed, gèit 't dich sjléch,
köms te bié femiélie altiéd terých.
Laot mich hié get daog oonderduke,
es bekker kêns te m'n huelp ziëker gebruke."

"Och", zaag de bekker, "ich zal dich besjerme,
de bis persys oüch mer 'nnen erme,
ién de bekkery kêns te perbere,
de vlaoje te zjelere.
Gaank de appele, de kiëse, de proûme en de père,
mêt appelekoûwezjelej van boëve besjmère.
Zoelang de klaante niks preuve en dich gèine vlaoj verpruts,
dèis te 't mer mêt 't oét-ênd vaan d'nne sjtuts."

Wil Reintjens

Natuur

Rariteiten

"Zoëmer 2003, de mösje vele van 't däok."
Bijna de warmste en droogste zomer aller tijden. Het water in de Maas stond zo laag dat scheepvaart werd verboden, in geen velden of wegen waren er nog ventilatoren of zwembaden te koop, voetbalclubs mochten niet op de gele velden en het barbecuen kwam ons de oren uit. De uitbaters van de strandpaviljoens en verkopers van cabrio's kunnen weer enige regenjaren doorstaan. De TV bleef maandenlang uit en de nachten waren onrustig.
Er waren ook kleine voordeeltjes, zo bleef de jerrycan benzine van de grasmaaier driekwart vol.
Hartje zomer begonnen de bladeren van de bomen al te kleuren en in de eerste week van september vielen de eerste walnoten al spontaan uit de bomen.

De kolibrievlinder.

Niet alleen voor de mensen was deze Portugese zomer effe wennen, ook veel dieren waren volledig van slag.
Zo kwamen er diverse meldingen van kolibries in de achtertuin. Helaas hadden we niet te maken met "een tropische verrassing" maar met de in deze streken zeldzame kolibrievlinder. Het gedrag van de kolibrievlinder lijkt overigens erg veel op dat van de tropische vogel. Zo kan hij met zeer snelle vleugelslagen compleet stilhangen voor een bloem en met zijn superlange roltong de nectar uit de bloemen zuigen. De hete zomer had deze prachtige trekvlinder van Zuid-Europa massaal naar onze streken gebracht. De invasie werd overal opgemerkt en de vlinder haalde het L1-nieuws en de regionale kranten. Op 15 juni kwam bij ons de eerste melding binnen van Monique Segers, zij had deze "piépel" gezien op de lavendelplanten. Op kermiszondag 28 september zag ik hem voor het laatst. U zult het niet geloven, maar in precies één minuut tijd stak hij zijn roltong in 86 bloemkelkjes.
De kolibrievlinder heeft vele namen. "Onrust" vanwege zijn ongeduldig, schokkerig gedrag (steeds weer stilstaan en dan met een ruk naar de volgende bloem). "Meekrapvlinder" omdat de meekrap een van zijn favoriete voedselplanten is. Officieel heet hij macroglossum (lange Tong) stellatarum (naam van zijn favoriete bloem).
De kolibrievlinder is een pijlstaartvlinder en behoort tot de nachtvlinders. Dit maakt het wel verwarrend omdat de kolibrievlinder vooral overdag vliegt.

De rups en de pop van de olifantsvlinder.

Ondanks het feit dat De Vlinderstichting de noodklok luidt, immers 16 dagvlindersoorten worden in Nederland met uitsterven bedreigd, kregen we dit jaar bijzondere waarnemingen binnen. Jo Dassen ontdekte op 8 september de rups van een windepijlstaart. Een grote nachtvlinder die ook door het fraaie zomerweer in zijn meest noordelijke verspreidingsgebied verzeild was geraakt. Pijlstaarten hebben hun naam te danken aan de doornachtige punt op het achterlijf van de rups. Veel mensen denken overigens dat dit de voorkant is.
Hub Reumers ontdekte een pauwoogpijlstaart en Jos Goessen (van Zjêf van Zjeu) op 5 augustus de olifantspijlstaart of avondrood, te danken aan zijn prachtige, zalmroze kleur. De naam olifantspijlstaart heeft hij te danken aan zijn typische oogvlekjes en de intrekbare voorste segmenten van de rups, die doen denken aan de kop van een olifant. Op 6 juli maakte Sjef Caris een schitterende foto van de rouwvlinder. Deze vlinder wordt ook de gestippelde houtvlinder genoemd. Fruittelers zijn niet gelukkig met de houtvlinders. De rupsen, gele houtrupsen genaamd, tasten vooral appel- en perenbomen aan.
Behalve fruitbomen tast de rups ook de meidoorn, de eik en de walnoten aan.

De rouwvlinder.

Grueles heeft in 1984 op een aantal plaatsen in Gronsveld en Rijckholt kerkuilenkasten geplaatst. Tot in de jaren vijftig broedden jaarlijks minstens 1500 tot 3000 paar kerkuilen in Nederland. De turbulente ontwikkelingen op het platteland maakten het de vogel steeds moeilijker te overleven. Na de strenge winter van 1962/1963 waren er nog maar enkele tientallen over. Daarna nam de soort weer toe tot 500 à 800 paar in 1967. De strenge en sneeuwrijke winter van 1978/1979 betekende echter een nieuwe klap: nog maar honderd broedparen restten. In de jaren

De jonge kerkuilen in de kerk van Gronsveld.

negentig kwam de populatie weer sterk terug tot ruim 2000 broedparen in het jaar 2000. Dit succes was mede te danken aan het landelijke nestkastenproject. Door ons werd ook een kast geplaatst op de zolder van de kerk van Gronsveld. Het was ons bekend dat in 1976 nog een kerkuil op die zolder had gebroed. Het heeft 19 jaar geduurd, maar dit jaar werd ons geduld beloond. Een uilenpaar heeft de kast ontdekt en er zijn twee jongen uitgevlogen. Hopelijk zullen zij ook in 2004, ondanks de kogels van het vogelschieten, weer broeden en hun naam eer aan doen.
Ook in het "loëk ién Oesj" (Eijsder Beemden) worden jaarlijks weer

bijzondere waarnemingen gedaan en aan ons doorgegeven. Op 12 maart 2003 ontdekte Hub Reumers de zeer zeldzame dwergaalscholver; een typische dwaalgast in onze contreien. In de wintermaanden bivakkeren veel eenden en ganzen in het natuurgebied. Hieronder ook nijlganzen, die zich de laatste decennia uitstekend hebben aanpast aan het Nederlandse klimaat. Maar een invasie van 150 nijlganzen op 15 december 2002 was toch wel zeer bijzonder. In de mooie nazomer kregen we ook nog een melding van drie kleine zilverreigers, die enkele dagen hun toevlucht in de beemden hadden gezocht. Ook heel bijzonder was de spotvogel die bij (alweer) Hub Reumers zijn dorst kwam lessen. De spotvogel is een zomervogel die een tamelijk luidruchtige, gevarieerde zang laat horen. Het is een goede imitator, die de zang van wel vijfendertig andere vogelsoorten kan nabootsen. Niet voor niets wordt hij daarom in het Gronsvelds "allerlejzenger" genoemd. Ik weet niet of het u is opgevallen, maar in ons dorp zijn steeds vaker de gezellige geluiden van "dëulkes" (kauwen) te horen. In grote groepen slapen deze "dëulkes", samen met zwarte kraaien, in de canadapopulieren bij het azM. Overdag zien we de "daole" op de akkers maar ook rond de kerktoren en de schoorstenen van de pastorie, waarbij ze constant hun "tsjaak-tsjaak" laten horen. Afsluiten wil ik met de melding van de ooievaar die op 6 september op diverse plaatsen in Gronsveld werd gesignaleerd. Ook deze vogel haalde de regionale krant. Op zich zijn ooievaars in Nederland allang geen bijzonderheid meer. Toch blijft deze prachtige vogel met zijn gracieuze vlucht in onze dorpen een graag geziene verschijning. We moesten maar eens een loknest maken, bijvoorbeeld op de schoorsteen van ... Ik wil iedereen bedanken voor het doorgeven van de waarnemingen en ik hoop dat 2004 ons weer veel moois mag brengen.

Pim van de Weerdt

Historie

Gronsveld 150 jaar geleden

De Franse revolutie had een einde gemaakt aan het oude graafschap Gronsveld. Het gebied dat tot dit graafschap behoorde werd omgevormd tot de gemeente Gronsveld waartoe ook Heugem, het noordelijk gedeelte van Eckelrade en Honthem behoorden.
Net als vroeger in het graafschap was de invloed van de burgers op het bestuur van de gemeente praktisch nihil. Toen in het revolutiejaar 1848 "Frankrijk verkouden werd en heel Europa moest niezen", trok de revolutiedreiging Nederland voorbij en kon in 1849 een grondwetswijziging in liberale zin verdere onrust in ons land voorkomen.
Tengevolge van deze grondwetswijziging diende ook een nieuwe gemeentewet in liberale zin tot stand te worden gebracht. Het was de grote staatsman Thorbecke die deze wet in 1851 aangenomen wist te krijgen waardoor voor anderhalve eeuw het kader voor het gemeentebestuur werd vastgelegd.
Volgens artikel 182 van deze wet was het College van Burgemeester en Wethouders verplicht ieder jaar in april aan de gemeenteraad te doen toekomen een "beredeneerd verslag" van de toestand van de gemeente over het afgelopen jaar. Dit verslag zou ingericht moeten zijn volgens een model dat door de Minister van Binnenlandse Zaken was vastgesteld en het zou in tweevoud verzonden worden naar de Gedeputeerde Staten van de provincie die dan één exemplaar doorstuurden naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken.
Het eerste verslag dat we in dit kader in het gemeentearchief van de voormalige gemeente Gronsveld aantroffen heeft betrekking op het jaar 1854 en is in goed leesbaar handschrift geschreven met enige spelfouten die verraden dat de schrijver, waarschijnlijk de gemeentesecretaris, de Nederlandse taal niet al te goed machtig was. Maar dat maakt ook een deel van de charme van dit stuk uit. De verslagen uit latere jaren werden gedaan via formulieren die door het ministerie ter beschikking waren gesteld en waarop allerlei gegevens alleen nog maar met getallen hoefden ingevuld te worden.

We zullen nu uit dit "Verslag van de toestand der gemeente Gronsveld over het jaar 1854" de belangrijkste gedeelten afdrukken en de dik gedrukte woorden of zinsdelen van enig commentaar (in cursief) voorzien.

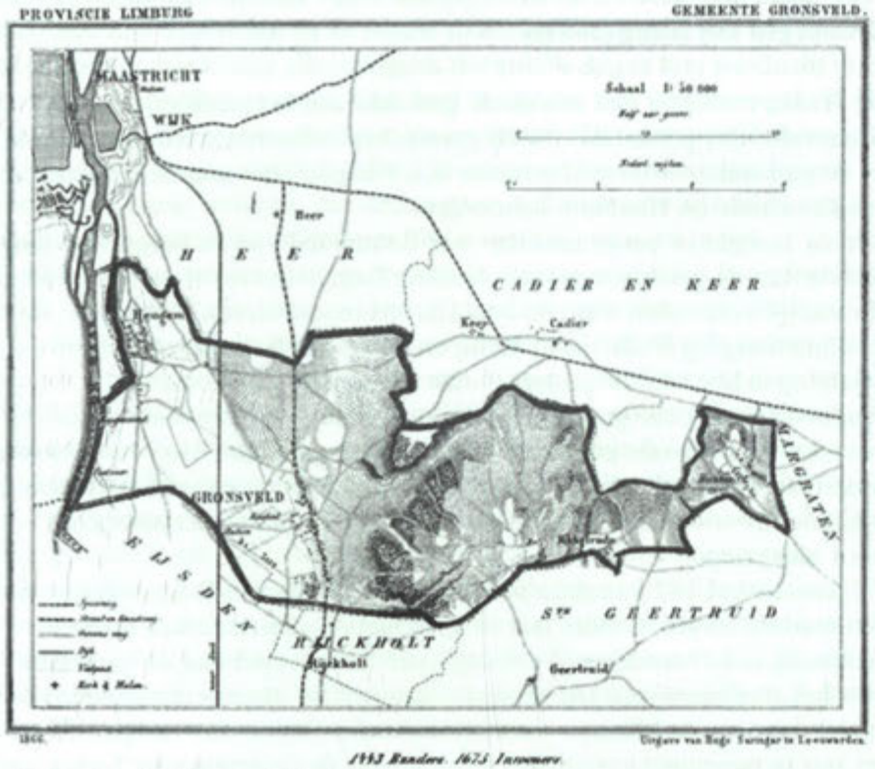

De gemeente Gronsveld in 1854.

1. Bevolking

Wettig gedomicilieerde **bevolking** op 1 January 1854 1716 zielen.

Dit is het inwonertal van de gehele gemeente. Sinds 1815 was het aantal inwoners met 43% toegenomen. De volkstelling van de Fransen in 1795 geeft een veel lager getal, namelijk 482. Het is bekend dat de gemeentelijke functionarissen bij de Franse telling uiterst onzorgvuldig te werk zijn gegaan, met de Franse slag zogezegd. Ook

gaven de inwoners, uit vrees voor inlijving in het Franse leger, vaak minder gezinsleden op.

Vermeerderd door geboorte en vestiging in de gemeente 24 mannelijke, 29 vrouwelijke, totaal 53 zielen. Wettige bevolking op 31 December 1854 1714 zielen, 842 mannelijke en 872 vrouwelijke. Feitelijke bevolking op 31 Xber 1854 1719 zielen, 843 mannelijke en 875 vrouwelijke. Het bevolkingsregister wordt geregeld bijgehouden.

2. Verkiezingen en gemeentebestuur

Het getal **kiezers** zoo voor leden der 2e kamer der staten generaal als voor de provinciale staten bestaat uit 25 en dat van den gemeenteraad uit 57 kiezers.

Het **stemrecht** *was in die tijd beperkt tot de mannen; vrouwenkiesrecht zou pas in 1919 verwezenlijkt worden. De eerste Nederlandse vrouw die op zaterdag 15 mei 1920 ging stemmen was Elise Schrijnemakers, de echtgenote van de burgemeester van Gronsveld, Arnold Spauwen. Van de mannen mochten alleen diegenen stemmen die een bepaald bedrag aan belasting betaalden. Dit noemde men het censuskiesrecht.*

gemeentebestuur

hetzelve bestaat uit 7 leden waaronder 1 **Burgemeester** en 2 **Wethouders**.
De gemeenteambtenaren bestaan uit 1 **secretaris**, 1 gemeenteontvanger, 1 **veldwachter** en 4 **nachtwachters**.

begraafplaatsen

In de gemeente zijn drie begraafplaatsen n.l. in Gronsveld, Heugem en Eckelrade. Die in Gronsveld en Eckelrade zijn in goede staat en met muren omringd.

Burgemeester *in 1854 was Hendrik Bemelmans, de* **wethouders** *waren Willem Berchmans en Peter Lamaye en de* **secretaris** *was Hubert Schrijnemaekers. De raadsleden waren Peter Reynders, August Gauthier (deze heeft een gedeelte van de voorladers aan de*

schutterij geschonken, maar dit terzijde), Jan Brouwers, Nicolaas Pleumeekers en W. Bessems. De **veldwachter** *heette J. Houben, en Willem Waber was gemeentebode.*
De vier **nachtwachters** *(in Gronsveld ook kleppermannen genoemd) assisteerden de veldwachter die zijn werk door de toenemende criminaliteit niet meer alleen aan kon. De gewone nachtwacht, waarvoor alle mannelijke inwoners, behalve de koning der schutterij, konden worden opgeroepen, functioneerde in Gronsveld al vanaf 1821. In Eckelrade en Heugem kwam ze pas in 1851 in functie. Dat de nachtwachters hun taak niet altijd naar behoren vervulden, blijkt uit een reprimande die zij in 1828 kregen van het gemeentebestuur: "Het is in de toekomst verboden in het wachtlokaal te kaarten. Ook dient men tijdens de nachtwacht alle mogelijke stilte in acht te nemen en dient men zich zorgvuldig te onthouden van eenig geraas of geschrei te slaken."*
In verband met de nog verder toegenomen criminaliteit zagen Gedeputeerde Staten van Limburg zich in 1847 zelfs genoodzaakt de gemeente opdracht te geven om, naast de gewone, ook "buitengewone nachtwachten" aan te stellen. Zij schreven: "Men heeft er onze aandacht op gevestigd dat bij de nog steeds aanhoudende duurte der levensmiddelen, de landlooperij en bedelarij blijven toenemen, zoodanig dat in eenige gemeenten zich soms vereenigingen van 4 of 5 bedelaars des nachts aan de huizen der ingezetenen aanmelden, wier verzoek om brood, wanneer men hen dit weigert, niet zelden met bedreigingen gepaard gaat." Ook voorzag het provinciaal bestuur problemen met de te velde staande gewassen. "... deze nachtelijke rondzwervers zullen tot velddieverij overgaan en grote schade aanrichten." De rond 1850 heersende armoede hing ten nauwste samen met een aardappelziekte die zich in 1845 vanuit Duitsland naar onze streken had verspreid en die in 1846 de oogst deed mislukken. In 1847 was bovendien de opbrengst van de rogge zo gering dat het niet de moeite loonde ze te verkopen en men ze aan de schapen voerde. Op het platteland ontstond hongersnood. Het aantal bedelaars was nog nooit zo groot geweest als dat jaar.

Uit de opsomming van de bij de gemeente werkzame personen blijkt dat de taak van het gemeentebestuur zeer beperkt was; men kwam met zeer weinig personeel toe.

Ook de raadsvergaderingen stelden niet veel voor. Een voorbeeld. De agenda van de raadsvergadering van 13 september 1854 telde slechts drie punten: "1. Eedsaflegging der nieuwbenoemde raadsleden. 2. Voordragt van een tweeden veldwachter 3. Hoe te handelen omtrent den achterstand der gemeentekas."

3. Geldmiddelen

directe belastingen

opcenten op 's rijks directe belastingen	213,20 gulden
pachtopbrengsten landerijen	377,35
verkoop van hout	100,-
opbrengst van planting van bomen en **weiding van vee op gemeentegronden**	495,07
buitengewone ontvangsten	9,50
Totaal	1.195,12

gewone en buitengewone uitgaven

administratie kosten	806,84 gulden
publieke werken	95,-
onderhoud van weeskinderen	60,-
onvoorziene uitgaven	30,-
buitengewone uitgaven	889,31
Totaal	1.881,15

Het **weiden van het vee** *gebeurde op het gemeentebroek van Gronsveld en Heugem. Het gemeentebroek van Gronsveld was met Canadese populieren beplant en strekte zich uit van de Broekstraat tot aan het latere station. Het werd doorsneden door de Hogeweg en de Stationsstraat. De tarieven voor het weiden van vee waren: fl. 0,50 voor een koe of rund, fl. 0,10 voor een varken en fl. 14,50 voor een paard of veulen jonger dan een jaar.*
Het woord "broek" ("brook") geeft al aan dat het hier gaat om natte gronden, vaak alleen geschikt voor grasland en voor bomen die van water houden.

Het Broek was binnen de vroegere dorpsgemeenschap erg belangrijk. Vooral voor dorpelingen die geen eigen grond hadden, maar wel een paar stuks vee wilden houden of een paar bomen wilden hebben voor hun eigen houtvoorziening.
Na het vertrek van de Fransen (1814) is tientallen jaren lang tussen Gronsveld, Oost en Rijckholt getwist over het eigendomsrecht van het Gronsvelderbroek. Een aantal toponiemen herinnert ons nog aan die tijd: Gronsvelderbroek, Schaapsbroek, Koebroek en Heugemerbroek.

Zowel bij de inkomsten als bij de uitgaven ontbreekt elke toelichting. Zo is bijvoorbeeld niet duidelijk waardoor de buitengewone uitgaven veroorzaakt werden. De rekening laat een tekort zien van bijna fl. 700,- Hoe dit werd opgevangen is niet duidelijk. In de raadsvergadering van 13 september komt deze kwestie als laatste agendapunt aan de orde. De raad "vindt goed dat den achterstand den welken in de gemeentekas bestaat en door den raad voor inbaar is verklaart, moet worden ontvangen door den nieuwen ontvanger Roebroeck, echter zal datgene wat door nalatigheid van den vroegeren ontvanger is verjaard door dezen moeten geleden worden."

4. Gemeente eigendommen, werken en inrigtingen

De gemeente eigendommen bestaan in eene pastorij te Gronsfeld, eene te Heugem en 2/3 van eene te Eckelrade. Een **schoollokaal** met onderwijzerswoning, een gemeentehuis en gevangenis, de drie eerstgenoemden bevinden zich in eenen tamelijk goeden staat, het laatste is aan kleijn reparatien onderworpen. Tot onderhoud derzelve is in de begrooting 50 gulden opgenomen.
De gemeentegronden zijn beplant met **canadassen** en andere bomen.

buurtwegen en voetpaden

De zich binnen deze gemeente bevindende voetpaden en buurtwegen behooren uitsluitend aan de gemeente. Derzelve zijn in eenen tamelijken goeden staat, uitgenomen in het gehucht Heugem waar gewoonlijk door het water van de rivier de Maas de reparatiën niet regelmatig kunnen plaats hebben. **Voor onderhoud derzelven is in de begroting 25 gulden toegestaan.**

Er bestaan in deze gemeente twee waterleidingen, namelijk de **Zeep** en de **Oude Maas**; beiden zijn aan groote reparatien onderworpen. Hiervoor is in de begrooting 50 gulden toegestaan.

Het **schoollokaal** *waarvan hier sprake is zal wel in Gronsveld gelegen hebben. Ook in Eckelrade en Heugem werd onderwijs gegeven. Hier waren het, in tegenstelling tot de openbare school in Gronsveld, bijzondere scholen. Toch werden ze door de gemeente gesubsidieerd, opmerkelijk omdat dit in andere gemeenten niet gebeurde. Heugem zou pas in 1865 een openbare school krijgen. Een aanvraag daartoe in 1859 werd door de gemeenteraad afgewezen met als argument dat "indien in vermeld gehucht eene openbare school gevestigd werdt het gehucht Eckelrade even zoo veel aanspraak op eene dusdanige school zoude kunnen maken en alsdan de kosten van het onderwijs zoo hoog zoude stijgen dat de gemeente niet in staat zoude zijn dezelve te kunnen dekken." Verder merkt de raad op dat "in alle omliggende gemeenten zich maar een openbare school bevindt zoo als de gemeente Eijsden waar de bevolking grooter is dan te Gronsveld." Hetzelfde geldt voor de gemeenten St.-Geertruid, Mheer (terwijl Banholt veel "zieltalliger" is dan Mheer), Margraten, Heer, Cadier en Keer en Meerssen.*
Met de **gemeentegronden** *is het gemeentebroek in Gronsveld en Heugem bedoeld.*
Canadassen *zijn Kanadapopulieren die in groten getale waren aangeplant op het gemeentebroek. Zij leverden een matige kwaliteit hout dat voornamelijk voor de fabricage van klompen werd gebruikt. Een voordeel was evenwel dat de bomen buitengewoon snel groeiden. Stond de gemeente voor grote uitgaven dan werden alle canadassen tegelijk verkocht. De opbrengst was zeer aanzienlijk, soms meer dan fl. 1.000.-*
We kunnen ons nauwelijks nog voorstellen dat er voor het **onderhoud van alle gemeentewegen** *slechts fl. 25.- werd begroot. Men moet echter niet vergeten dat de wegen onderhouden werden met kiezel uit de kiezelgroeve in de Slak, een groeve die de gemeente in 1845 voor fl. 180.- had gekocht van Joh. Lacroix uit Gronsveld. De groeve wordt bij de opsomming van de eigendommen der gemeente overigens niet vermeld. Drie jaar na aankoop, in 1848, had zich in deze groeve tijdens de kiezelwinning een ernstig ongeluk voorgedaan dat aan acht inwoners van Gronsveld het leven kostte. Ook in*

de groeve van Honthem had zich op 19 juli 1840 een ongeluk voorgedaan waarbij twee inwoners van Margraten het leven verloren. De inwoners van de gemeente Gronsveld betaalden geen straatbelasting. Daarvoor moesten zij enige malen per jaar gaan "botten": kiezel uit de groeve halen en daarmee de wegen verharden. De koning van de schutterij was hiervan vrijgesteld.
De **Zeep**, *waarnaar de Zeepweg is genoemd, bestaat nog. Als waterafvoer doet ze nauwelijks nog dienst; de* **Oude Maas** *is een, nu verdwenen, Maasarm; de naam Oude Maasstraat in Heugem herinnert er nog aan.*

5. De gezondheidstoestand van menschen en vee

Deze is tamelijk geweest, uitgenomen in het gehucht Heugem waar in het voorjaar van 1854 de zoogenaamde **"typhus koorts"** onder de menschen heeft geheerscht waarvan 60 personen zijn aangetast en 17 overleden.
Er hebben geene veranderingen in het personneel der geneeskundige oefenaars plaats gehad.

De **"typhuskoorts"** *waarvan sprake is zal wel de zeer besmettelijke tyfus zijn geweest. In het overlijdensregister van Heugem noteert de pastoor alleen al tussen midden februari en einde mei 17 sterfgevallen waar tien voor een heel jaar normaal was.*

Het mag duidelijk zijn dat in de agrarische samenleving van die tijd vee zo belangrijk was dat de gezondheid van vee op één lijn werd gesteld met de gezondheid van mensen.

6. Nationale militie en schutterij

In het jaar 1854 zijn 12 lotelingen voor de Nationale ingeschreven. Het bedrag aan het gewoon contingent met Mesch, Rijckholt en St. Geertruid is geweest acht en het buitengewoon een persoon. Van dit contingent zijn ingelijft uit deze gemeente vijf persoonen, alle als lotelingen.

Met de term **"schutterij"** *is niet de broederschap "St. Sebastianus" bedoeld maar een vorm van paramilitaire dienstplicht.*
Militaire dienstplicht verplichtte in Nederland in de 19e eeuw tot een

diensttijd van maar liefst vijf jaar. Aangezien men in het kleine Nederlandse leger niet alle jongemannen nodig had, moest er geloot worden om uit te maken wie dienst moest verrichten; bepaalde nummers waren dan vrijgesteld. Vroeger zeiden oude mannen, als ze het over hun dienstkameraden hadden: "Dao heb ich mêt geloët." Men kon dus aan die lange diensttijd ontsnappen door vrijgeloot te worden. Gegoede mensen konden hun zonen vrijwaren van dienstplicht door uitgelote jongens geld te bieden om de plaats van hun zoon in te nemen (nummerverwisselaars) of door jongens die hun dienstplicht al vervuld hadden over te halen voor een bepaald bedrag de dienst van hun zoon te vervullen. Zo bood een boer uit Cadier en Keer rond 1870 "'nne ramplassaant" fl. 400.- om de plaats over te nemen van een zoon die op de boerderij niet gemist kon worden. Dit was een enorm bedrag als men weet dat een koe fl. 60,- en een paard ongeveer fl. 250,- kostte.

7. Onderwijs

Scholen van onderwijs en wetenschappen.

Scholen van lager onderwijs.

Eene openbare school der tweede classe en twee bijzondere scholen in de **wintermaanden** in de gehuchten Heugem en Eckelrade. In de openbare school bevonden zich op 15 January 1854 27 leerlingen: 15 mannelijke en 12 vrouwelijke waarvan er 21 kosteloos onderwijs hebben genoten en op 15 July 6 leerlingen: 3 mannelijke en 3 vrouwelijke welke alle kosteloos onderwijs genoten. In de bijzondere schoolen is het getal onbekend. Het onderwijs in de openbare school **laat veel te wenschen over.**

In de 19e eeuw bestond er geen leerplicht; deze werd pas in 1900 ingevoerd. De financiële toestand van Gronsveld was in 1858 zo slecht dat de gemeente genoodzaakt was schoolgeld te gaan heffen. Het schoolgeld bedroeg fl. 0.50 per maand en "mingegoeden" waren van betaling vrijgesteld. Ook werden de leerlingen verplicht zelf hun schoolbehoeften en schoolboeken te bekostigen. Het is dan ook begrijpelijk dat er slechts weinig kinderen onderwijs volgden en zeker niet in de zomermaanden als ze in het boerenbedrijf werden ingezet. Een groot deel van de bevolking was dan ook analfabeet.

Voormalig gemeentehuis en lagere school.

Bèr Houben, "de kanteneer" vertelde vaak: "Viéf weenters been ich nao sjaol gegaange." En Kasj Waber vertelde dat in 1880, toen hij de lagere school in Gronsveld bezocht, de hele schoolbevolking in één lokaal was ondergebracht. Ze zaten dan met tien leerlingen in banken die van de ene wand van de klas naar de andere liepen. De lagere school, gebouwd tussen 1827 en 1830, was gehuisvest in het pand Rijksweg 64, thans bewoond door de familie Van Baal. Het linker gedeelte werd gebruikt als gemeentehuis. Het wapen van de gemeente Gronsveld, dat op de voorgevel is aangebracht, herinnert hieraan. In het rechter gedeelte bevond zich de gevangenis, in de volksmond "sjpekkëmerke" genoemd, een relict uit de Franse Tijd toen de gevangenis "chambre des suspects" (verdachtenkamer) heette.
Waarom de kwaliteit van het onderwijs aan de lagere school zo in twijfel wordt getrokken wordt nergens gemotiveerd. Een feit is dat de Fransen in 1815 het onderwijs in een grote chaos hadden achtergelaten. De gouverneur van Limburg rapporteerde in 1816 dat het peil waarin het onderwijs verkeerde "rapproche à la nulleté": bijna tot

nul is gedaald. In 1830 was de toestand enigszins verbeterd. De inspectie noemt de toestand van het schoolgebouw redelijk en het onderwijs goed. (Toch besloot de gemeente pas in 1859 twee toiletten bij de school te plaatsen). De toestand van de onderwijzerswoning werd ronduit slecht genoemd. Maar na 1845 ging het met het onderwijs bergafwaarts. Naar de oorzaak kunnen we slechts gissen. Een feit is dat de "schoolopziener van het Eerste district van Limburg" in een brief aan Burgemeester en Wethouders van 14 januari 1858 constateert: "... het verloopen der school, doordien vele kinderen het onderwijs in andere gemeenten moeten gaan zoeken."
Ook het gemeentebestuur klaagt in het verslag van de gemeenteraad van 6 augustus 1845 over het onderwijs aan de openbare school: "dat er zeer weinig kinderen meer schoolgaan en de ouders derzelven naar Maastricht en elders ter school moeten doen waardoor hun alle onnodige kosten worden veroorzaakt ... of houden zij liever hunne kinderen te huis en moeten zij aldus dezelve zonder onderwijs laten opwaschen."
In 1834 had de inspectie al bij de gemeente informatie ingewonnen over de schoolmeester. Zij wilde weten "of hij zich steeds moeite geeft om de jeugd op eene voldoende manier onderwijs te geven, of hij hun ook het nieuw maten- en gewigtenstelsel leert kennen en of zijn gedrag voor geene klagten vatbaer is." Het nieuwe "maten- en gewigtenstelsel" waarvan hier sprake is was het decimale stelsel, door Napoleon ingevoerd.

8. Armbestuur

Eene instelling van weldadigheid, **armbestuur**, zonder subsidie uit de gemeentekas. De financiële gesteldheid van hetzelve gaat vooruit door reden dat de landerijen welke aan hetzelve toebehoren, buitengewoon hoog zijn verpagt. Er is geene bepaalde behoefte aan verbeteringen bekend. In 1854 zijn uit de gemeente bedeeld twee weeskinderen.

In een tijd dat er nog geen sociale voorzieningen bestonden trok zich het burgerlijk **armbestuur** *het lot aan van de minder bedeelde medemens. Aan de Vroendalsweg lag tot in de jaren '50 van de vorige eeuw een weiland dat algemeen bekend stond als "de ermewej". De opbrengst van deze kersenwei kwam ten goede aan de kas van het armbestuur te Gronsveld. Ook in Honthem komen we de veldnaam "Armenkamp" (= Armenveld) tegen.*

9. Politie

Gemeente politie

Geene veranderingen hebben plaats gehad in het personneel der politie. De **brandblusmiddelen** bestaan in brandhaken en brandladders. Ook heeft geenen brand in 1854 binnen deze gemeente plaats gehad.
De rampen welke in 1854 hebben plaats gehad zijn: op 1 February is vermist uit deze gemeente Jan Schrijnemaekers slagter wiens **lijk** op 11 Maart is gevonden in de kom van de Zuid Willemsvaart te Maastricht en op 29 Xber gevonden op den oever van de rivier de Maas het lijkje van een kind van het mannelijk geslacht oud circa 12 dagen.

Onder politie wordt verstaan: alles wat met de openbare orde te maken heeft.
De door de veldwachter opgemaakte lijst van delicten, in 1854 gepleegd binnen de gemeente Gronsveld, bestaat voor de helft uit vermeldingen van "mishandeling en scheldwoorden" en voor de helft uit diefstal. Zelfs de diefstal van 6 roggebroden, van een bijenkorf of van twee hemden en twee onderbroeken was waard om vermeld te worden.
Bij de vermelding van de **brandblusmiddelen** *valt op dat er geen brandspuit vermeld wordt.*

De brandweerwagen uit 1858.

Het zou nog tot 1858 duren voor de gemeente tot de aanschaf van een brandspuit zou overgaan. Toen de gemeente Maastricht in 1858 haar verouderde, doch nog in goede toestand verkerende, brandspuiten door moderne en, in de smalle straten van de stad beter manoeuvreerbare, apparaten ging vervangen, bood zij de gemeente Gronsveld één exemplaar te koop aan. Of deze op dit aanbod is ingegaan blijkt niet uit de verslagen van de gemeenteraad. Het is echter wel waarschijnlijk omdat de thans nog bestaande brandspuit het jaartal 1858 draagt. U kunt ze bewonderen in de bibliotheek van Gronsveld aan de Harmonieweg. Wilt u meer weten over de brandbestrijding te Gronsveld in de 19e eeuw kijk dan in Grueles, jrg. 1 (168-174) en jrg. 2 (37-43).
De **lijken** *van drenkelingen, zwervers en andere onbekende personen, werden, totdat het politierapport afgerond was, bewaard in het zogenaamde lijkenhuisje dat aan de noordzijde van de kerktoren geplaatst was. Het gebouwtje is een dertigtal jaren geleden afgebroken.*

10. Landbouw

De koopwaarde der landerijen is doorgaans van 14 tot 15 honderd gulden. De huurwaarde van 43 tot 50 gulden. Er hebben in 1854 geene nieuwe gewaschen of uitvindingen plaats gehad als alleenelijk ingevoerd **6 ploegen** en eenen ijzeren ploeg genaamd Geraamte.
De **ziekte der aardappelen** heeft in 1854 veel erger dan de vorige jaren geheerscht. Verder hebben geene ziekten noch schadelijke dieren onder het vee of gewaschen plaats gehad.
In 1854 de volgende graanen geteeld.

product	bunders	ha	opbrengst (kg)	*opbrengst nu (kg)*
tarwe	290	237,0	326.250	*1.896.000 (=5 x zoveel)*
rogge	272	220,0	270.600	*1.866.000 (=7 x zoveel)*
geers (gerst)	10	8,3	17.500	
haver	85	70,0	191.500	
boekweit	7	5,7	12.600	
paarsbonen	60	49,0	72.000	
aardappelen	77	62,5	404.250	*2.835.000 (=7 x zoveel)*
bietwortelen	6	4,9	12.000	*269.000 (=22x zoveel)*
cichorei	2	1,6	13.000	

De overige teeling kan niet in aanmerking komen.
Het getal bunders hakhout beloopt 65 in dezelve staan eenige eiken en andere boomen.
Op ultimo December bestond de veestapel uit 15 hengsten, 56 ruinen, 96 merries, 54 veulens, 4 stieren, 1 trekos, 2 slachtossen, 483 koeien, 42 kalveren, 8 rammen, 168 ooien, 87 lammeren, 283 varkens, 1 ezel, 35 geiten en 3300 stuks pluimvee. Er zijn 6 houders van schaapskudden. De bijenteelt is middelbaar geweest. Er bestaan 192 korven, 96 ponden was en 960 ponden honig.
De prijzen van veld- en tuinvruchten zijn als die der stad Maastricht.

In de derde kolom is onder **ha** *het aantal bunders omgerekend in hectare, de oppervlakte-eenheid die tegenwoordig gebruikt wordt. In de laatste kolom kunt u zien dat de* **opbrengst** *vandaag de dag vele malen groter is dan die in 1854. Dit is onder andere te danken aan: gewasveredeling en het gebruik van bestrijdingsmiddelen (tegen insecten en onkruid) en kunstmest.*

De zes nieuwe **ploegen** *zullen wel niet door de gemeente zijn aangeschaft, ze bezat immers nauwelijks bouwgrond. Het is veeleer een teken van de modernisering van de landbouw die rond die tijd in Limburg was begonnen. Het gemeentebestuur vond deze aanschaf, en de daarmee samenhangende modernisering, kennelijk zo belangrijk dat het meende dit als vermeldenswaardig feit in het verslag te moeten opnemen.*
De **aardappelziekte** *waarvan hier sprake is, was de Phytophthora infectans. Hierbij worden de bladeren aangetast door een schimmel. Een andere aardappelziekte is de z.g aardappelmoeheid; hierbij worden de knollen aangetast door kleine aaltjes. De phytophthora teisterde in de 19e eeuw ook Ierland waardoor daar een grote hongersnood ontstond en talrijke Ieren het land moesten verlaten en hun heil in de Verenigde Staten moesten zoeken.*
In eerste instantie werd bij het woord **paarsbonen** *gedacht aan paarsgekleurde bonen. Totdat we ons realiseerden dat de dialect sprekende secretaris Schrijnemaekers het had over "pêrsboene", paardebonen, een gewas dat als veevoer werd gebruikt. Ook het woord "geers" (gës = gerst) verraadt zijn dialectachtergrond.*
De opbrengst van zowel de bietwortelen (bieten) als die van de **cichorei** *worden in kilo's aangegeven. Voor de andere gewassen, die in zakken werden vervoerd, wordt nog de oude benaming mud gebruikt.*
Het omgaan met vlaktematen was voor de invoering van het metriek stelsel (één hectare = 100 are, 1 are = 100 ca) erg ingewikkeld. Het metriek stelsel hebben we te danken aan Napoleon. Vóór die tijd waren de gangbare maten: de kleine roede (rooj), de grote roede en het bunder (boonder). Twintig kleine roeden waren één grote, twintig grote roeden waren één bunder. Daarbij sprak men ook nog van een morgen: dat waren vijf grote roeden. Het was de tijd (één morgen) die men nodig achtte om vijf grote roeden land om te ploegen. Nog een groter probleem was dat in bijna ieder dorp of gehucht de kleine roede een andere afmeting had. In Gronsveld was één bunder 81,82 are, in Heugem 84,48 are, in Honthem 82,88 are. In Eckelrade was het nog ingewikkelder: aan de ene kant van de Dorpsstraat (noordzijde) had één bunder dezelfde maat als Gronsveld, aan de overzijde van de straat (zuidzijde) dezelfde maat als Honthem. Tot ver in de 20e eeuw sprak de plaatselijke bevolking nog altijd over de oude vlaktematen en hanteerde deze nog, ondanks het feit dat die al een eeuw eerder door de overheid waren afgeschaft.
Van de, ook in het wild voorkomende, **cichorei** *bestaan twee cultuurvormen. De eerste vorm wordt ook wel de koffiecichorei genoemd. Rond de 17e eeuw was het roosteren van de wortels in zwang gekomen. De kweek werd al snel populair omdat de gemalen wortels een koffieachtig product opleverden.*
De tweede cultuurvorm werd vanaf de tweede helft van de 19e eeuw gekweekt. De kweek begon eerst in de provincie Brabant, rond Brussel. Vandaar dat de groente die deze kweek in onze streken opleverde, "Brussels lof" genoemd werd en wordt.

11. Jagt en visscherij

Jagt

Grof wild bestaat niet, het kleijn wild was niet menigvuldig, waterwild bestaat niet, evenmin eigen of huurjagten, eendenkooyen, duiventillen en zwanen of ganzendreften. Gedood schadelijk gedierte: 1 moervos, 2 rekelvossen, 5 fluwijnen, 2 wezels en 3 sperwers, waarvan de premies te zamen hebben bedragen zes gulden vijftig cent.

Schadelijk gedierte. *Duidelijk is dat de inzichten over natuurbeheer van 150 jaar geleden erg verschilden met die van tegenwoordig. Het is begrijpelijk dat in een agrarische maatschappij genoemde dieren zeer schadelijk konden zijn voor het kleinvee op de boerderij.*

12. Ambachts en fabrijk nijverheid.

Twee graanmolens bewogen door den wind waarvan **eene in 1854 is opgerigt** 1 **bierbrouwerij** en 7 **stroopmakerijen.**

Begin 1858 werd door Mathijs Hounjet, een landbouwer uit Banholt, een houten **windmolen** *gebouwd aan de weg die leidt van Eckelrade naar Honthem. De molen was geen lang leven beschoren; al in 1912 werd ze afgebroken.*
De **brouwerij** *was gevestigd in het linker gedeelte van het pand thans Rijksweg 89. De eigenaar was de zoon van notaris Brouwers te Gronsveld.*

De windmolen van Honthem.

Waar de **stroopmakerijen** *gelegen hebben is niet bekend. Waarschijnlijk lagen ze her en der door het dorp verspreid omdat vroeger elke boerderij van enige omvang wel een stroopmakerij bezat. Stroop maken was immers, in een tijd dat fruit niet lang bewaard kon worden, een van de mogelijkheden om appels te verwerken.*

13. Handel en scheepvaart.

Er bestaat een **jaarmarkt** op 12 mei

Scheepvaart

Er bestaan slechts in deze gemeente 2 vaartuigen bekend onder den naam van aak, hebbende eene groote te zamen van 16 tonnen en dienende tot vervoer van kalk en steenkolen.

Waar de **jaarmarkt** *werd gehouden is niet bekend. In geen enkel verslag van de gemeenteraad wordt hier melding van gemaakt. Het was "een jaarmarkt voor vee en kramerijen" maar ze bestond slechts in naam.*
De **vaartuigen** *lagen natuurlijk in Heugem. De ligplaats is, ook bij inwoners van Heugem, niet bekend.*

Tot zover dit jaarverslag van de gemeente Gronsveld over het jaar 1854. Het laat ons een gemeente zien die volkomen agrarisch was en waar de taak van het gemeentebestuur beperkt bleef tot het allernoodzakelijkste.

Martin Goessens (Hulsberg), Gilles Jaspars, Jo Purnot,
met medewerking van Luc van den Boorn en Jacob Stoffelen.

Bronnen:
Gemeente archief Eijsden (archief van de voormalige gemeente Gronsveld) inv.nr. 4 – 44 – 107 –1180 - 1509 - 1524 – 2283 – 2290 – 2241 – 2245 – 2067 – 2276
Gedrukte bronnen:
Boersma, Henk: De bevolking van het kanton Eijsden in 1796
Brepoels, Jaak: Het onderwijs in de provincie Limburg (1815-1830)

Foto

1952. Kerstspel De drie Koningen. V.l.n.r. Jo Scheres, Sjêl Aarts, Herman Scheres. Het stuk werd geschreven door Godfried Bomans en opgedragen aan zijn zus Wally, die jarenlang als zuster Borromée in het klooster te Rijckholt woonde.

1996. Meisjesvoetbalteam Basisschool Sint-Martinus.

Achter v.l.n.r. Mariëlle van Thoor, Ingrid Lemmens, Eva Houten, Anouk Severens, Jetta Krasnigi, Kim Claessens, Sanne Huveners, Sjaak Colijn.
Voor v.l.n.r. Linda Houten, Naomi van Someren, Patricia Theunisz, Lianne van Bakel, Maud Aerts, Rianne Kaspar.

Harrie Wetzels, ook buiten Nederland bekend als modelbouwer van ruimtevaarttuigen, werkend aan een van zijn modellen.

1984. Kerstviering scouting in de "Daolekäomers", met onder andere Didonne Pustjens, Manon Huntjens, Johnny de Joode, Maurice Vincken en Maurits Reiters.

Geziën

Wie de vorige Grueles goed bekeken heeft, heeft kunnen zien dat de foto op de voorpagina hetzelfde huis betreft als dat van de rubriek "Geziën", namelijk Rijksweg 57. De eerste is gemaakt vanuit het "Getske" tegenover de kerk en de andere vanuit de Mgr. Willigersstraat.
John van de Weerdt en Désirée de Beaumont wonen hier met hun twee zoons Tom en Bas en niet te vergeten hun hond Jim. Op 16 oktober 1980 kocht John deze oude boerderij (die openbaar verkocht werd in café "de Molen", thans groentezaak "'t Groéselder Kleumpke") van de familie Pinckaers. Omdat John die dag verhinderd was, vroeg hij zijn vriend Jo Reintjens (van Haj) of hij voor hem deze woning wilde kopen. Er werd vooraf een maximum bod afgesproken. Jo kocht het huis voor John.

De oudste eigenaren die ik heb kunnen opsporen waren Agnes van de Weerdt en Jozef Reintjens. Agnes was eerst getrouwd met Jan Schrijnemaekers die in 1854 overleed. Hun dochter Louisa Schrijnemaekers kocht deze woning met de daarbij behorende gronden op 4 januari 1876. Vermoedelijk hoorden de woningen van Mathieu Pinckaers en Frans Huits junior vroeger ook tot deze hoeve.

Nadat John de woning gekocht had, werd er grondig verbouwd. Op de buitenmuren na werd alles gesloopt. Op een grote balk van het plafond staan de initialen HP met het jaartal 1736, waarschijnlijk het bouwjaar. Toen de verbouwing van het woongedeelte klaar was, wachtte de volgende klus. John had het plan om de 13 meter hoge schuur in een klei-

nere vorm te handhaven. In oktober 1984 stortte het dak van de schuur echter in. De schuur is nooit meer herbouwd. Alleen de muur langs "'t Getske" werd opnieuw opgetrokken, nu in speklagen.

Wie weet waar de volgende oude binnenplaats gevonden kan worden?

Sjef Caris

Van aal en nog get

Het kookschrift van Elisabeth Tillie

Van Gène Dassen ontving ik een kookschrift van zijn oma Elisabeth Tillie. Oma werd op 1 maart 1872 in Oud-Vroenhoven geboren. Zij trouwde met Tinus Lardinois uit Maastricht. Hun dochter Maria (Majke) trouwde met Mathijs (Mathieu) Dassen uit Rijckholt. Dit waren de ouders van Gène.

Het was een werkschrift van school met de eerste kooklessen waarbij "gebruikte stoffen", kosten per maaltijd, per schotel en per persoon, duur van het koken en de bereidingswijze uitgebreid aan de orde komen. Als eerste recepten staan natuurlijk vermeld: vermicellisoep, drie-in-de-pan, omelet en andere eenvoudige gerechten.
Enkele eigentijdse gerechten zijn gebakken lever en griesmeelpudding met bessensapsaus.
Na iedere kookles staat er de aantekening "Gez" in rood.
In het kookschrift staan prachtige tekeningen van groenten zoals "kabuis van York" en "Brusselsche spruitkool", en verschillende soorten kookgerei zoals de "stoofkastrol" en de gietijzeren kookketel (voor "patatenbakkerij").

Niet alleen het koken kwam in het schrift aan de orde, maar ook de tafeletiquette. Enkele etiquetteregels wil ik jullie voor het komende kerstdiner niet onthouden.

-Wacht u wel bij het snijden van uw vleesch op den schotel of uw teljoor uwe kleederen of die van de lieden, welke nevens u zitten met saus te bespatten.
-De slecht opgevoede alleen steekt de op de tafel liggende lekkernijen in zijnen zak.
-Vindt gij iets vuils in de spijzen, trek het eruit zonder het te toonen, ten einde de dischgenooten niet afkerig te maken.

Tevens krijgt de toekomstige huisvrouw adviezen om ervoor te zorgen een "zuinige, naarstige, brave, vlijtige, spaarzamen" en vooral liefhebbende echtgenote te worden.

-De man die te huis gelukkig is, denkt aan de kroeg niet; zoo vermijdt hij het lange verblijf in de herberg.
-Wees goed, goedheid is boven schoonheid verkiesbaar.
-Sta vroeg op, ga vroeg slapen en houd u gedurende den dag bezig.

Zoals in de meeste kookschriften die ik heb mogen bekijken, gaan de algemene recepten over in familierecepten met veel koek en vlaai, en als uitschieter de vele wafelrecepten. Niet alleen "lochte", vaste, dikke en kleine wafels, maar ook de wafels van Dien, Tien, Trees en Devens staan uitgebreid beschreven. Naast recepten vinden we nog een allegaartje van praktische adviezen en naai- en breibeschrijvingen. Er staan verschillende manieren in om vlekken te verwijderen. Zo kunnen we de vlekken uit leer verwijderen door er met een schijfje rauwe aardappel over te wrijven.
In de huisapotheek staat: "het gebeurt, dat we op een zeer ongepasten tijd met een hik geplaagd zitten. Men eet, zonder er bij te drinken zoo vlug mogelijk een dessertlepel poedersuiker. Het effect is onmiddellijk."
En diegene die nog een breipatroon voor een praktisch gebreid broekje voor een baby van 6 maanden wil hebben (maart 1935) laat het mij maar weten.

Ina van de Weerdt-Roosen

Helleborus 2

Onderstaande was bij de redactie in ongerede geraakt, maar onlangs teruggevonden. Vandaar deze late reactie.

Naar aanleiding van mijn artikel in het paasnummer van 2002 over de helleborus, kreeg ik een reactie van Leon Doyen.
Hij schrijft dat de helleborus bij de Beuk niet de wrangwortel maar het stinkend nieskruid is. Het bruinrode randje aan de bloem van het nieskruid is niet altijd aanwezig. Ook komen blad en bloem van het nieskruid aan één stengel voor, terwijl bij de wrangwortel blad en bloem aan een aparte steel groeien.
De drie soorten helleborus zijn eeuwenlang gebruikt als medicinale planten voor mens en dier. Door de monniken uit het zuiden zijn de planten naar het noorden van Europa gebracht.
J. Spronck, beter bekend als "Zjang Pootsj", kende ook de geneeskrachtige werking van het kruid. Zo gebruikte hij de wortel van de kerstroos om dierziekten, zoals mond- en klauwzeer, effectief te bestrijden. Een stukje wortel werd onder de oorhuid van het dier gestoken. Het zieke dier genas vaak, maar de oorschelp stierf af. Zo kon je blijven zien dat het dier ooit voor mond- en klauwzeer behandeld was.

Ina van de Weerdt-Roosen

Streekmuseum

Wat maog 't zién?

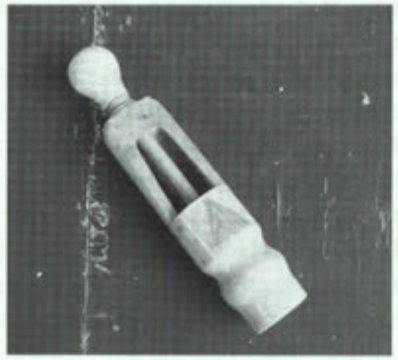

Het voorwerp uit het vorige nummer is een apparaat om een wijnfles van een kurk te voorzien. Het werd gebruikt voor het aan huis bottelen.
Vanaf de Romeinse Tijd is er onze streken wijn gedronken. Vondsten uit die tijd maken duidelijk dat deze drank hier toen heel gewoon was. De eerste vermelding van inheemse wijncultuur (omgeving Aken) dateert uit 871.
Ook in Gronsveld zijn druiven verbouwd. In 1624 liet de 28-jarige Justus-Maximiliaan van Bronckhorst op de Riessenberg door wijngaardenier Johannes Unckel uit Remagen (Duitsland) een wijngaard aanleggen. De helling van de Riessenberg lag op het zuiden en was daardoor voor wijnbouw uitermate geschikt. Ongeveer 100 jaar later liet de toenmalige graaf van Gronsveld, Van Arberg Valengin aan de westzijde van het kasteel de laatste wijngaard van Limburg aanleggen. De glorietijd van de Limburgse wijnbouw was toen echter al lang voorbij. Dat was de periode 1300-1500. Limburg telde toen, vooral op de hellingen aan de Maas, de Geul en de Jeker, tal van wijngaarden. De bleekrode wijn was van inferieure kwaliteit en moest met kruiden, honing en bessen op smaak worden gebracht. Maar hij smaakte in ieder geval beter dan het putwater dat men gewoon was te drinken.
Tot in de 15e eeuw kon de inlandse wijn de concurrentie met het bier nog aan, maar toen deze volksdrank door de toepassing van hop langer houdbaar bleef en daardoor ook nog beter ging smaken, moest de wijn-

bouw in Limburg het loodje leggen, Dit was overigens niet de enige factor die aan deze teloorgang debet was. De druiventeelt was (en is) erg klimaatgevoelig: strenge vorst, slechte zomers en hagelbuien waren (en zijn) funest. In de 16e eeuw werden onze streken getroffen door een koudegolf (de zogenaamde kleine ijstijd). Deze koudeperiode begon in 1550 en duurde ongeveer 75 jaar.
Een derde factor die het verdwijnen van de inheemse wijnbouw bespoedigde was de stijging van de graanprijzen in de tweede helft van de 15e eeuw. Daardoor werd de akkerbouw aantrekkelijker.
Het hardnekkige verhaal als zou Napoleon debet geweest zou zijn aan het verdwijnen van de wijnbouw in deze streken moet nu maar eens, en hopelijk definitief, naar het rijk de fabelen verwezen worden. Immers, in de tijd van Napoleon was de wijnbouw al eeuwen uit deze streken verdwenen en al zou hij bestaan hebben, dan zouden die kleine Limburgse wijngaarden echt geen bedreiging gevormd hebben voor het reusachtige Franse wijnbouwarsenaal.
Kleinschalig zullen er nog wel wat druiven gekweekt zijn en zal er ook nog wel wat wijn vervaardigd zijn. Het zullen wel deze hobbyisten geweest zijn die bovenvermeld apparaat gebruikt hebben.
De enige twee juiste reacties waren van Tiny van de Weert-Thewessen en Netty Hornstra. Ze krijgen van onze sectie een overheerlijke fles streekwijn.
En we hebben weer een nieuw te raden voorwerp. Reacties alleen schriftelijk naar Rijksweg 57, 6247 AB Gronsveld.

John van de Weerdt

Kên d'r hön nog

Lies van Kallebérg

Maria Hubertina Theodora (Lies) van Caldenborgh werd geboren in Gronsveld op 15 juni 1912. Ze was de op een na jongste van 13 kinderen van Mathieu van Caldenborgh en Tina Haenen waarvan er zes heel jong overleden (zie Grueles jaargang 2001, nummer 4). Ze groeide op in het huis annex café, hoek Rijksweg - Van Caldenborghstraat (Duústersjtèg). Als kind al viel Lies op door haar eigenzinnigheid. Ze zat vol streken en was nergens bang voor. Altijd was ze bij de jongens te vinden. Rennen en vechten, "sjerze, iéssjtole, sjtéltloüpe, réipe, sjrëume en sjtôkke". Ook in bomen klimmen en "aon de kiëse goën" was haar lust en haar leven. Thuis was er dan ook nog het café dat haar warme belangstelling had. Het was een soort van huiskamer/café en dus oergezellig. Ze hadden er vaste klanten waaronder de kaartclub met onder andere "Lemkes", Wöm Waber, d'n Dobbele, Sjmètske, Wöm Dodemont en de Sjmiëd (Segers). Als "vajjer" naamfeest had (Sint-Mathijs, 21 september) was er altijd een mosselpartij. Dan haalde Marie, de oudste zus van Lies, 's morgens vroeg al drie zakken mosselen bij Leunissen in Maastricht en zat dan de hele dag in het schuurtje de mosselen schoon te maken. 's Avonds werden de mosselen met de gebruikelijke groenten (ui, prei, selderij) en veel

peper gekookt en geserveerd met mosterdsaus, roggebrood en donker bier ('aad beer"). De vaste gasten, allemaal mannen natuurlijk, aten en dronken dan onbeperkt en alles op kosten van "vajjer". Dit maakte zo'n avond tot een echt feest.
Op kaartavonden had "Sjmètske" de taak van schrijver. Als beloning kreeg hij dan altijd een dikke sigaar, een bolknak natuurlijk. Als een van de spelers naar buiten moest om te wateren, moesten de kaarten eerst op tafel worden gelegd om te voorkomen dat er bij het naar buiten gaan in de kaarten kon worden gekeken. Bezigde een van de gasten grof taalgebruik dan werd hij door Marie naar de deur gebracht. Verkeerde iemand in kennelijke staat dan dirigeerde Marie hem naar de keuken waar hij twee "tassen" zwarte koffie kreeg en dan langs de achterdeur naar buiten werd geloodst.

± 1950. Interieur van huiskamer/café Van Caldenborgh.
Op de voorgrond Marie en Tineke.

Na de lagere school in Gronsveld ging Lies naar "Pensionnat Du Beauregard", een door nonnen geleide kostschool in Luik. Toen was haar kindertijd in een klap voorbij. De regels waren streng en, zeker naar huidige maatstaven, vaak lachwekkend. Lies vertelde dat de meisjes een keer per week in bad gingen. Voordat ze in bad stapten, moest er een soort wijde jurk met mouwen worden aangetrokken, die het lichaam van kop tot teen bedekte. Hoe je je in zo'n tuniek moest wassen, werd er niet bij verteld. Bij het slapen gaan moesten de handen naast het lichaam op de dekens liggen en blijven. Dit werd regelmatig gecontroleerd.
Toch dacht Lies later met veel plezier terug aan die jaren in Luik.

± 1925. Luik. Lies (2e rij van boven, 4e van links) tussen haar mede-pensionaires.

Na de kostschool ging ze weer thuis wonen en ze ging in Maastricht werken bij de firma Pieters-Teeuwen, een gerenommeerde winkel in koloniale waren (levensmiddelen). Door haar verblijf op de kostschool sprak zij natuurlijk vloeiend Frans en samen met haar tomeloze energie werd zij een gewaardeerde kracht. Na een jaar of zes in de winkel te hebben gestaan, wilde ze wel eens wat anders. Met nog enkele andere meisjes uit Gronsveld en Rijckholt nam zij deel aan een retraiteweek in

± 1940. Lies (derde van links) achter de toonbank bij Pieters-Teeuwen.

Eijsden. In die week leefde ze met nog zo'n 20 andere meisjes in afzondering, de dagen doorbrengend in gebed en bezinning. Het leven als non kwam hier regelmatig ter sprake. Lieske Caelen uit Rijckholt, waar Lies die week veel mee besprak, zei haar na enkele dagen dat het leven in een klooster haar helemaal niet aansprak: "Ich zoûw noets nao e kloester wêlle goën." Toch was deze jongedame de eerste die zich op de laatste dag van de retraite bij de pastoor aanmeldde voor het klooster en daar haar hele verdere leven zou blijven. Lies ging gewoon terug naar huis en werkte nog bijna drie jaar bij Pieters-Teeuwen. Wat de doorslag gaf, heeft ze niet verteld maar in de loop van 1941 deed ook zij haar intrede in hetzelfde klooster in Roermond waar Lieske Caelen al enkele jaren zuster was. Na drie maanden in het klooster, Lies was nog postulant (kandidaat-zuster), kwam ze daar Lieske Caelen, die in de keuken werkte, voor de eerste keer tegen. Nu leerde Lies dat ze, hoewel pas drie maanden in het klooster, in rangorde boven Lieske stond die hier al een paar jaren was. Lieske was "soeur" en Lies was "mère".
Opleiding en/of bruidsschat bleken hier doorslaggevend te zijn. Ook aan tafel hoorde dit zichtbaar te zijn. De "mères" hadden een wit servet, de "soeurs" ook, maar met een blauw randje: verschil moest er zijn. Waar Lies echt moeite mee had, waren de strenge regels, vooral die van

gehoorzaamheid. Als ze een keer een deur te hard had dicht gedaan of te luid had gepraat, werd ze hiervoor berispt. Ze moest dan voor het avondeten op haar knieën ten overstaan van alle medezusters haar schuld belijden en zo blijven zitten totdat de hoofdzuster het "Deo Gratias" uitsprak waarna zij haar plaats aan tafel mocht innemen. Er werd overigens alleen Frans gesproken. Na ruim twee jaar werd Lies novice waarbij ze de gelofte deed om altijd in het klooster te blijven. Haar moeder die bij deze plechtigheid (de inkleding) aanwezig was, kreeg van de hoofdzuster te horen: "U zult uw dochter nooit meer terug zien." Zij had eigenlijk beter moeten weten. Lies droeg op die dag "het bruidskleed" compleet met witte sluier, waar zij heel trots op was. Ze had nog wat persoonlijke bezittingen zoals een beurs met geld, wat niet was toegestaan en die dus (voor altijd) in bewaring werden genomen. Ook had zij een prachtig missaal dat haar moeder in Luik voor haar had gekocht. Het missaal, uitgevoerd in "goud op snee", was echter niet volgens de regels. Dit moest "rood op snee" zijn en zij moest het dus afgeven. Lies was het er helemaal niet mee eens maar ze mocht dat niet laten blijken. Zij had immers de gelofte van gehoorzaamheid afgelegd. Enkele dagen na de inkleding kwam pastoor Creusen met de jonge mannen van de boerenbond uit Gronsveld op bezoek. In de spreekkamer werd Lies door haar dorpsgenoten bewonderd in haar lange witte gewaad. De pastoor vroeg of de jongens eens mochten kijken wat Lies onder haar habijt droeg. Lies bedacht zich geen moment en tilde de boel omhoog waarna een zwarte onderjurk en een witte onderbroek te zien was die tot haar knieën reikte. Dit alles tot groot vermaak van Creusen en zijn gevolg. Lies vond dat heel gewoon want zei ze later: "Dao wäor toch niks bié."

1942. Lies als bruid van Jezus.

V.l.n.r. Lies, Tineke, Zjir, Marie in de tuin langs de Duüstersjtèg.

Een paar dagen daarna kwam juffrouw Schuren op bezoek. Zij was haar peettante en haar onderwijzeres op de lagere school. Ze bracht een taart mee en een groot boeket. Ook had ze de bloemen betaald die bij de

plechtigheden rond de inkleding nodig waren. Toch werd juffrouw Schuren niet toegelaten. Lies had al veel te veel bezoek gehad vond de hoofdzuster. Toen ze vernam dat juffrouw Schuren was weggestuurd, was Lies heel boos, beledigd en bedroefd. Het enige wat ze echter mocht zeggen was: "Merci, ma mère", waarmee de zaak was afgedaan. Zo leek het tenminste. De volgende dag echter kwam de novicenmeesteres haar ophalen omdat ze weer bezoek had. Lies vroeg wie dat dan wel was. Het bleek "mevrouw Spauwen" uit Gronsveld (Huize Dennenlust) met twee dochters te zijn. "Het spijt me", zei Lies "maar ik ga niet naar beneden." Ze was even haar gelofte van gehoorzaamheid vergeten maar dat telde nu niet meer: Lies was los. "Gisteren stuurden jullie mijn peettante nog weg omdat ik teveel bezoek kreeg. Maar ik weet wel wat dat is", beet ze haar superieure toe, "deze mensen hebben geld en de meisjes hebben goed gestudeerd en willen misschien in het klooster en dat komt jullie wel goed van pas. Maar ik ga niet naar hen toe." Er volgden een lange en pijnlijke stilte, en het einde van het kloosterleven van Lies. Toen haar moeder het nieuws vernam, was ze dolgelukkig en Lies werd thuis onthaald als een koningin of, zoals ze later zelf vertelde, "nog erger als

16 december 1949. Lies (uiterst links) bij Schunck.

na de Telebingo", waarover later meer. Haar vroegere baas Pieters kwam haar de volgende dag ophalen met zijn automobiel waarna ze in de winkel door alle collega's werd verwelkomd. Daar dronk Lies, hoewel het nog oorlog was, haar eerste glas champagne. Terugkijkend zei ze later: "Ik ben toch blij dat ik in het klooster geweest ben." Lies was pas 30 en het leven lachte haar nog toe. Na weer enkele jaren in de levensmiddelen bij Pieters-Teeuwen ging ze in de mode. Ze ging bij Schunck in

het glaspaleis in Heerlen werken waar men voor die tijd een gerenommeerde modeafdeling had. Ook werkte ze een aantal jaren in Utrecht bij het modehuis Sturkenboom. Later kwam ze weer terug bij Schunck waar ze floormanager werd en waar ze bleef tot aan haar pensioen. Ze woonde toen in Heerlen waar zij een flat had en ze kwam alleen in de weekends naar haar ouderlijk huis dat inmiddels van café pension was geworden. Hier woonden nog haar zussen Tineke en Marie. Marie was, na een vrijage van 25 jaar, met Zjir (van Graatjse), getrouwd. Ook de "köster" (Jos Theelen) had hier een kamer en bleef 25 jaar bij de familie als kostganger.

Mede door het succes in haar werk groeide Lies in haar rol als onafhankelijke, eigenzinnige en zeer zelfbewuste vrouw. Natuurlijk kreeg ze aandacht van mannen maar die hield ze op afstand. Toen Lies nog jong was kreeg de overbuurman, "Wyzeke", vrijgezel, landmeter en afroeper op veilingen, elke dag, 23 jaar lang, door een van de zussen Van Caldenborgh zijn eten gebracht. 's Avonds kwam hij met zijn hondje Chérie, wat drinken. Hij had Lies tot zijn enige erfgename benoemd en bij zijn overlijden dacht iedereen dat Lies nu rijk zou zijn. Maar het huis bleek van de gemeente te zijn en zijn vermogen was niet meer dan 22 guldens.

Het waren later alleen maar mannen waar Lies mee naar het casino ging. Ook in cafés en aan de kaarttafel zat ze het liefst tussen mannen. Discussiëren en "vrèigele" kon ze heel goed en deed ze heel graag, en dan vooral met mannen.

Als alleenstaande vrouw ondernam ze tientallen buitenlandse reizen; in die tijd niet gewoon.

Lies (links) op de Arlbergpas, Oostenrijk.

1969. Lies (midden) in Malaga.

Lies (links) met vriendinnen in Jesolo (It).

Lies (rechts) in Pompeii.

1969. V.l.n.r. Tineke, "pake en make" (van Gerda van Megen), Marie, juffrouw Schuren, Lies.

Na het overlijden van Marie in 1977 kwam Lies bij Tineke wonen en zou daar voor altijd blijven, en daar werd ze steeds meer een dorpsfiguur. Ze ging nu ook tuinieren, een hobby die leidde tot het ontstaan van "De doédistel", een primitief gereedschapshok "aon 't Beeldsje" waar zij haar groentetuin (moostem) had. Dit steeds groter wordende hok, later "toevluchtsoord der zondaren" genoemd, werd een dagelijks ontmoetingspunt van bekende Gronsveldenaren. Behalve Lies alleen maar mannen zoals: Bèr van Eüdem, Sjarel Jaspars, Zjëun Mingels en Bèr Pinckaers.
Ook in de winter als er geen werk in de tuin was, was dit verblijf toch in gebruik. Sjarel stookte de kachel en anderen brachten jenever mee.

Lies in de moestuin bij "De doédistel".

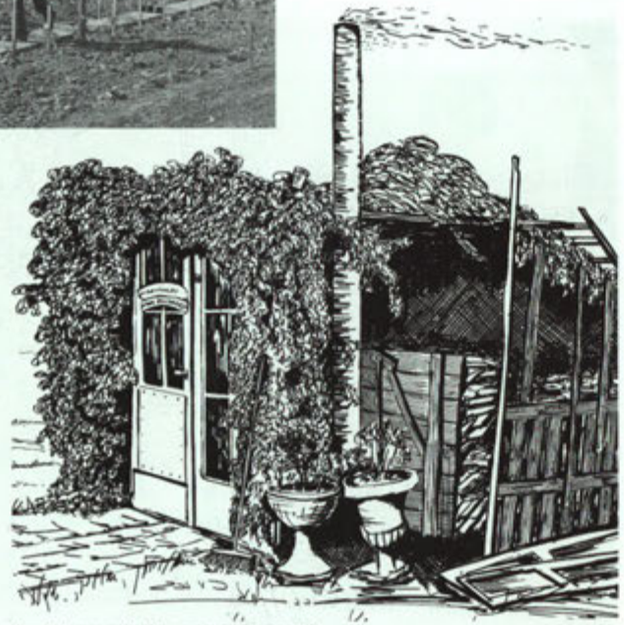

"De doédistel", later "Toevluchtsoord der zondaren."
(Tekening uit: "Limburgs binnenland".)

1980. Lies met Mies Bouwman in Telebingo.

Telebingo in de optocht met de echte Lies en een valse Mies. Chauffeur Giel Schoenmaekers.

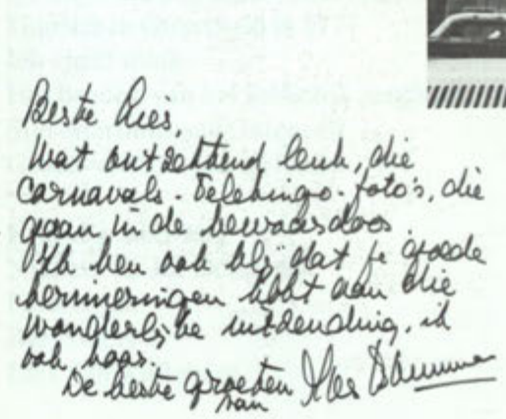

Beste Lies,
Wat uitzitend leuk, die carnavals-Telebingo-foto's, die gaan in de bewaardoos.
Ik ben ook blij dat je goede herinneringen hebt aan die wonderlijke uitdeuking, ik ook hoor.
De beste groeten van Mies Bouwman

Het briefje van Mies Bouwman.

's Avonds ging Lies graag kienen. Zo is zij in 1980 waarschijnlijk ook aan kaarten voor het populaire televisieprogramma "Telebingo" gekomen. Haar optreden werd door miljoenen tv-kijkers gezien en Mies Bouwman noemde het een wonderlijke uitzending. Haar optreden leverde haar de bijnaam "Telelies" op. Tijdens het eerstvolgende carnaval was Lies een dankbaar onderwerp in de optocht. Lies stuurde Mies Bouwman enkele foto's van de optocht en kreeg van haar persoonlijk een leuk bedankbriefje.
De laatste jaren bleef Lies dichter bij huis. Het café van Pièrke (Vliegen) bezocht ze dagelijks. Ze haalde er haar sigaretten en een fles voor thuis. Lies zat dan vaak aan de bar in de hoop dat iemand van de vaste kaarttafel van Sef Segers, Ly van Caldenborgh, Twajn Simons en Bèr Konings niet kwam opdagen en zij kon invallen.
Ze was altijd prominent aanwezig. Zo mondain als ze zich vroeger altijd gekleed had, zo sjofel deed ze dat nu. Een pantalon met een makkelijke trui, daarin voelde zij zich prima.

Lies overleed op 3 mei 1993, bijna 81 jaar oud. Tegen haar neef Piet had ze nog gezegd: "Sjriéf mer op m'n doedspreensje dat ich good gelèf heb en nuürges sjpiét van heb."

Wallie van de Weerdt

Inhoudsopgave "Grueles" jaargang 23, 2003.

Rubriek en artikel	*afl.*	*blz.*
Dialect		
Vlemke	1	4
De Grenedeer	2	44
D'n haos	4	136
Foto		
-	1	25
-	2	71
-	3	116
-	4	160
Geziën		
-	1	29
-	2	74
-	3	118
-	4	163
Historie		
Riékelt blyf Riékelt	1	5
Ich sjriéf mich	1	14
De mislukte poging tot stichting van een karmelieten-klooster in Gronsveld in 1777	2	46
Ich sjriéf mich	2	55
Het bezoek van het kerkelijk zangkoor Sint-Martinus aan Gutenzell	3	96
Gronsveld 150 jaar geleden	4	143
Kên d'r hön nog		
Nikkela en Jêt Dormans	1	31
Père Ange	2	78
Bèr Smets	3	120
Lies van Kallebérg	4	170

Natuur

In het Savelsbos valt heel wat te beschermen	1	21
Sjteenkkies	2	61
Inventarisatie van broedende roofvogels in het Savelsbos	3	108
Rariteiten	4	138

Streekmuseum

Wat maog 't zién?	2	76
Museumstukken van Grueles in een expositie van het Industrion	3	104
Wat maog 't zién?	3	106
Wat maog 't zién?	4	168

Van aal en nog get

Leven in De Broûwery!	3	103
Het kookschrift van Elisabeth Tillie	4	165
Helleborus 2	4	167

Copyright Stichting Grueles.
Secretariaat: Rijksweg 92, 6247 AK Gronsveld. tel. 043 - 4081575. www.grueles.nl
Abonnementen-administratie: Rijksweg 86 A, 6247 AK Gronsveld. tel. 043 - 4081662.
U kunt zich abonneren op ons tijdschrift door € 11 over te maken op Rabobank Gronsveld, rek.nr. 11.75.15.000 of Postbank 25 35 375 t.n.v. Stichting Grueles. Losse nummers € 3,50.